

etmeleri yanında pazar yerlerindeki fiyat kontrolleri, ölçü aletlerinin denetimi, çevre temizliği ve Hindü kadınların yakılmasını önlemek başlıca görevleriydi.

Bâbürlüler Hindistan'da kültür ve medeniyetin gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Kendilerine has bir mimari tarz geliştirdikleri gibi ülkenin her tarafını önemli eserlerle süslemişlerdir. Bâbürlü başşehirleri Kâbil, Lahor, Delhi, Agra ve Fetihpûr Sikri'de cami, türbe, bahçe, köprü, su arkları, köşkler meydana getirmişlerdi. Agra'daki muhteşem eser Tac Mahal, Bâbürlüler'in ulaştığı medeniyetin en mükemmel örneğidir. Ayrıca Bâbürlüler Türk-İslâm tarihçiliğinin gelişmesine de büyük hizmet etmişlerdir. Bâbürlü hükümdarların saraylarında görevlendirdikleri âlimler, diğer ilimler yanında tarihçiliğe de altın devrini yaşatmışlardı. Herat mektebi ve Hint-İran geleneği tarihçiliği tesiri altına almıştır. M. Elliot ve J. Dowson, Bâbürlü devri tarihçilerinin eserlerini külliyat halinde İngilizce'ye tercüme ederek yayımlamışlardır. Bâbürlüler devrinde yazılmış başka önemli eserler de vardır. Bâbürlü yazmış olduğu *Bâbürnâme*, kızı Gülbened Begüm'ün kaleme aldığı *Hümâyunnâ-*

me, Ebü'l-Fazl el-Allâmî'nin yazdığı *Ekbernâme* bunlar arasındadır. Ayrıca Nizâmeddin Ahmed el-Herevî'nin umumi Hint tarihine dair *Tabakât-ı Ekberî'si* ile Firîşte'nin *Gülşen-i İbrâhîmî* adlı eserleri de meşhurdur.

BİBLİYOGRAFYA:

Babur, *Baburnâme* (haz. R. Rahmeti Arat), Ankara 1985; Gul-Badan Begum, *Humâyunnâme* (trc. A. S. Beveridge), Lahore 1987; W. Erskine, *Babur and Humâyün*, London 1854, I-II; H. M. Elliot, *History of India as Told by Its Own Historians* (nsr. J. Dowson), London 1854; R. S. Whiteway, *The Rise of the Portuguese Power in India*, London 1899; G. Hambly, *Cities of Mughal India*, New York 1908; J. Sarkar, *The History of Aurangzeb*, Calcutta 1916-25, I-V; a.mlf., *Fall of the Mughal Empire*, Calcutta 1932-50, I-V; L. F. R. Williams, *An Empire Builder of the Sixteenth Century*, London 1918; W. Irvine, *Later Mughals*, London 1922, I-II; B. Prasad, *History of Jahangir*, London 1922; P. Brown, *Indian Painting under the Mughals*, Oxford 1924; V. Smith, *Akbar, The Great Mogal*, Oxford 1927; B. P. Saksena, *A History of Shah Jahan of Delhi*, Allahabad 1932; S. P. Sen, *The French in India*, Calcutta 1946; G. S. Sardesai, *New History of the Marathas*, Bombay 1946, I-III; Bayur, *Hindistan Tarihi*, II-III; S. R. Sharma, *Mughal Government and Administration*, Bombay 1951; a.mlf., *The Religious Policy of the Mughal Emperors*, London 1962; K. R. Qanungo, *Dara Shikoh*, Calcutta 1952; J. Mill, *History of British India*, London 1958, I-X; I. H. Qureshi, *Administration of the Mughal Empire*, Karachi 1966; a.mlf., "Moğolların Hakimiyeti Altında Hindistan, Moğol İmparatorları" (trc. Kasım Turhan), *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1989, II, 299-327; D. N. Marshall, *Mughals in India: A Bibliographical Survey*, London 1967; B. Gascoigne, *The Great Moghuls*, New York 1971; P. Spear, *A History of India*, Maryland 1971, II; W. Franklin, *The History of the Reign of Shah Aulum*, Lucknow 1973; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 260-265; Erdoğan Mercil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985, s. 345-360; Enver Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1988, IX, 461-534; Abdülmün'im en-Nemr, *Târîhu'l-İslâm fi'l-Hind*, Beyrut 1401/1981, s. 234-419; A. Rahim, "Muhammed 'Adil Shah", *JPHS*, V/4 (1957), s. 226-239; Hamit Süleyman, "Bâbürlüler Devri Minyatür Sanatı" (trc. Haver Aslan), *TDA*, sy. 19 (1982), s. 199-213; T. W. Haig v.dğr., "Hind-Türk İmparatorluğu", *İA*, V/1, s. 492-510.

ENVER KONUKÇU

BÂBÜRNÂME

(بابور نامه)

Bâbürlü'nün kendi hayatını anlattığı dünya çapında ilgiye kavuşmuş hâtırat kitabı.

Doğrudan doğruya verilmiş bir adı olmadığı için *Bâbürnâme*'den başka *Vekâyi'*, *Vâkıanâme*, *Vâkıât-ı Bâbürlü*, *Vekâyi'nâme-i Pâdişâhî* ve *Bâbüriyye* den-

diği gibi Farsça tercümelerinde de çok defa *Tüzük-i Bâbürlü* ismini alır. En yaygın adı *Bâbürnâme* olmakla beraber iki yerinde Bâbürlü'nün ondan *Vekâyi'* diye bahsetmesine bakılarak son zamanlarda bu isim tercih edilmeye başlanmıştır. Bâbürlü bir defasında da eseri için "tarih" sözünü kullanmıştır. Divanındaki bir rubâisinde de hâtıratını *Vekâyi'* adıyla zikretmiştir ("Bâbürlü'nün Şiirleri", *MTM*, nr. 5, s. 327).

Eser herhangi bir önsöz veya bir giriş kısmı olmaksızın Bâbürlü'nün on iki yaşında Fergana tahtına çıkışı ile başlayıp ölümlünden bir yıl öncesine kadar olan zaman içindeki hayat macerasını anlatmaktadır. 5 Ramazan 899 (9 Haziran 1494) ile 3 Muharrem 936 (7 Eylül 1529) arasını içine alan bu devrenin, eserin bazı kısımları kaybolduğundan, Temmuz 1503 - Mayıs 1504, Mayıs 1509 - 2 Ocak 1519, 1521'den birkaç gün hariç 13 Aralık 1520 - 17 Ekim 1525 ve Eylül 1529 - 1530 yılları arası eksiktir. Vak'aların geçtiği coğrafi sahalarla göre eserde sadece 1494-1503 (Fergana), 1504-1520 (Kâbil), 1525-1529 (Hindistan) yılları mevcuttur.

Aslı şekli elde olmadığı için neden ileri geldiği anlaşılamayan bu durum üzerinde, Bâbürlü'nün aradaki yılları yazmaya vakit bulamadığı, yahut utanıp anlatmaktan çekindiği hususlar olduğu yolunda inandırıcı olmaktan uzak bir kısım görüş ve ihtimaller ileri sürülmüştür. Bugün metinleri kayıp gözükken bazı yılların esasında yazılmış olduklarına dair ipuçları bulunmaktadır. Eserde eksik yıllara ait vak'alar, Bâbürlü'nün yeğeni ve *Bâbürnâme*'yi tam şekliyle görmüş olan Mirza Muhammed Duglat'ın *Târîh-i Reşîdî*'sindeki hâtıraların yardımıyla büyük ölçüde tamamlanabilmektedir.

Her yılın ayrı bir fasıl halinde anlatıldığı *Bâbürnâme*'nin mihverini, Bâbürlü'nün siyasî iktidarını koruma ve yeni siyasî birlikler kurma yolunda yaptığı mücadeleler teşkil eder. Bu muhtevası ile *Bâbürnâme* kendiliğinden üç bölüme ayrılmaktadır. Bu üç safhada da Bâbürlü vak'aları bir mekân bağlantısı içinde ele alır. 1494-1503 yılları arasındaki zamanın teşkil ettiği ilk bölüm, Bâbürlü'nün kendi memleketi Fergana'da geçen hadiseleri nakleder. Fergana ülkesini tanıtan geniş bilgiden (*Vekâyi'*, I, 1-5) sonra babası Ömer Şeyh Mirza ile Bâbürlü'nün her iki amcası Sultan Ahmed Mirza ve Sultan Mahmud Mirza'nın hal tercümeleri ve yaptıkları işlerle Baysungur Mirza'nın mücadelelerinin yer aldığı bu bölüm, Bâ-

BÂBÜRLÜLER (1503-1520 / 1526-1858)

1. Zahirüddin Bâbürlü	932 (1526)
2. Nâsirüddin Hümâyün	937-947 (1530-1540 , İkinci hükümdarlığı 962/1555)
3. Celâleddin Ekber	963 (1556)
4. Nûreddin Cihangir	1014 (1605)
5. Dâver Bahş	1037 (1627)
6. Şihâbüddin I. Şah Cihan	1037 (1628)
7. Murad Bahş	1068 (1657)
8. Şah Sücâ'	1068 (1657)
9. Muhyiddin Evrengzib	
Âlemgir	1068 (1658)
10. A'zam Şah	1118 (1706)
11. Kârm Bahş	1119 (1707)
12. I. Şah Âlem I. Bahadır Şah	1119 (1707)
13. Azîmüşşe'n	1124 (1712)
14. Muizzüddin Cihandar Şah	1124 (1712)
15. Ferruhsiyer	1124 (1713)
16. Semseddin Refiüdderecât	1131 (1719)
17. Refiüddeve II. Şah Cihan	1131 (1719)
18. Nikûsiyer	1131 (1719)
19. Nâsirüddin Muhammed Şah	1131 (1719)
20. Ahmed Şah Bahadır	1161 (1748)
21. Azîzüddin II. Âlemgir	1167 (1754)
22. III. Şah Cihan	1173 (1760)
23. Celâleddin Ali Cevher	
II. Şah Âlem	1173 (1760)
24. Bîdârbaht	1202 (1788)
25. II. Şah Âlem	
(İkinci hükümdarlığı)	1203 (1788)
26. Muînüddin II. Ekber	1221 (1806)
27. Sirâceddin II. Bahadır Şah	1253-1274 (1837-1858)

bür'ün Semerkant üzerine girdiği seferleri ve bütün ülkeyi istilâ eden Özbek Sultanı Şeybânî Han'a (Şeybak Han) karşı mağlûbiyetle neticelenen mücadelelerini içine almaktadır. Sahne olduğu hadiselerle ilgili olarak başlı başına bir fasıl halinde ayrıca Semerkant'ın da coğrafi ve sosyal bir tablosu verilir.

1504-1520 yıllarına ait ikinci bölüm, ülkesini Özbekler'e terketmek mecburiyetinde kalan Bâbü'r'ün Fergana'dan ayrılıp yeni bir siyasî birlik kurmak üzere gittiği Kâbil devresini, orada bir yandan Şeybânî Han'a karşı mücadelesini sürdürürken bir yandan da Afganistan'ı hâkimiyeti altına alışı ve daha sonra Hindistan'a başlattığı akınları anlatır. Bu bölümde de buradaki hayatına sahne olması dolayısıyla Kâbil vilâyetinin çok geniş coğrafi, idarî ve etnik bir tablosu çizilir (*Vekâyi'*, II, 136-158). Daha önceki bölümde babası ve amcaları için yaptığı gibi burada da Hüseyin Baykara'nın hayatı ve çevresindeki insanlar hakkında orijinal bilgiler veren çok etraflı bir fasıl açar (*Vekâyi'*, II, 177-201).

Üçüncü bölüm, 1525'ten başlayarak 1529 Eylülüne kadar ardarda kazanılan zaferlerle Bâbü'r'ün Hindistan-Türk İmparatorluğu'nu kurduğu Hindistan devresini anlatır. Buradaki hayat çerçevesini

teşkil etmesi itibarıyla bu defa da Hint ülkesi hakkında başlı başına bir eser olacak derecede zengin bilgilerle çok etraflı bir bahis açılır (*Vekâyi'*, II, 304-332).

Bâbürnâme her şeyden önce bir otobiyografi olmakla beraber, muhteviyatı dolayısıyla gerek edebî nevi, gerekse mahiyeti bakımından çok yönlülük ve değişkenlik gösterir. İlk hâtırat olarak başlanışın daha sonraki kısımlarına gelindiğinde yaşananların günü gününe veya araya fazla zaman mesafesi girmeden yazılmasıyla günlük (diary) şeklini alır; ülkeden ülkeye yapılan yolculuk ve seferlerde baştan geçen ve görülenlerin anlatıldığı sayfalarında ise bir seyahatnâme olur; büyük bir dikkat ve ehemmiyetle verdiği etraflı bilgiler, bir noktada ona âdeta bir coğrafya, etnografya, botanik, zooloji, nihayet bir folklor ansiklopedisi görünümünü verir. Bütün devri ve çevresiyle Sultan Baykara'yı anlatırken bir tarih metninden farksızlaşır; şairlere ve meşhur şahsiyetlere ayrılmış bazı sayfalar ise herhangi bir şairler tezkiresinden veya bir tabakat kitabından çıkmış gibi görünür. Eserin baştan ilk dört faslı Timurîlular devrinin bir Mâverâünnehir tarihi gibidir.

Eski Türk edebiyatında örneği yok देनेcek kadar nâdir görülebilen otobiyografî nevinde ve üstelik bir hükümdarın kaleminden çıkmış olması bakımından *Bâbürnâme*, benzeri bulunmayan bir eser olarak gittikçe artan bir âlaka ve takdirin merkezi haline gelmiştir. Mühim tarihî hadiseler içinde rol almış, büyük mevkiler işgal etmiş devlet adamlarının, çok defa icraatlarının bir müdafaanâmesi şekline soktukları, hakikatleri kendilerine göre değiştirmeye çalıştıkları hâtırat eserlerinin aksine Bâbü'r'ün, hayatını olduğu gibi, kusur ve zaaflarını, başarısızlıklarını dahi gizlemeksizin her yönüyle büyük bir samimiyetle anlatması, siyasî düşmanlarının bile sadece kusurlarını değil faziletlerini de belirtecek kadar gösterdiği dürüstlük, diğer meziyetleriyle birlikte *Bâbürnâme* etrafında geniş bir takdir ve hayranlık yaratmıştır. Gerçekleri olduğu gibi yazmasındaki dürüstlük ve samimiyet bakımından *Bâbürnâme* Sezar'ın hâtıraları ile bir, hatta ondan da ileri tutulmuş, Bâbü'r bu hâtıralarından dolayı Doğu'nun Jül Sezar'ı sayılmıştır. İçindeki itiraflar dolayısıyla Saint-Simon'un *Mémoires*'ı ve Jean Jacques Rousseau'nun

Confessions'u arasında benzerlik dahi söz konusu olmuştur. Kabul edildiğine göre Sezar'dan sonra Bâbü'r'e gelinceye kadar hiçbir hükümdar böyle samimi ve doğru bir hâtırat eseri bırakmış değildir. Ancak aradaki bu benzerliğe karşılık Bâbü'r'ün hâtıraları onun *De Bello Gallica* ve *De Bello Civili*'sinden çok daha geniş ve mukayese edilemeyecek kadar zengin muhtevalıdır.

Bâbü'r, eserinde gözettiği doğruluk ve açık sözlülük prensibini, "Burada böylece her sözün hakikati ve her işin olduğu gibi yazılması iltizam edildiği için, şüphesiz baba ve büyük kardeşten iyi ve kötü ne şâyi olmuşsa onları söyledim ve akraba ve yabancılardan ne kusur veya meziyet görülmüşse onları yazdım. Okuyan mâzur görsün ve işitenler de târizde bulunmasınlar" (*Vekâyi'*, II, 221-222) diye doğrudan doğruya ortaya koyar. Ancak, kendisini yerinden yurdundan ve neticede devletinden etmiş büyük siyasî rakibi ve düşmanı Şeybânî Han karşısında olduğu gibi her zaman hislerine mağlûp olmaktan da büsbütün uzak kaldığı söylenemez. Batı ilim ve fikir âleminin hayranlıkla andığı *Bâbürnâme* bugün otobiyografî nevinin dünya klasikleri arasında sayılmaktadır.

Bâbürnâme'nin meziyet ve değeri sadece samimiliğinden, vak'aları doğru anlatmasından ibaret değildir. Bâbü'r yalnız başından geçenleri ve tarihî çaptaki hadiseleri anlatmakla kalmamış, onu sırf bir vak'alar dizisi olmaktan öteye götüren geniş dikkatleriyle eserine bir muhteva derinliği kazandırmış, müşahedeci bir zihniyetle çevresindeki insanları, girdip gördüğü yeni ülkeleri belirtmeye değer yönleriyle eserinde canlı levhalar halinde aksettirmesini bilmiştir.

Bâbü'r hâtıralarında okuyucuyu, tanıdığı, ehemmiyet verdiği insanları en karakteristik tarafları ile yakalayıp çizdiği bir portreler dizisiyle karşı karşıya getirir. Babası Ömer Şeyh Mirza, Sultan Hüseyin Baykara ve Nevâî gibi o çağın ileri gelen simaları onun kaleminde portreleşir.

Bâbü'r gittiği ve gördüğü yerlerdeki tabii ve coğrafi çevreyi de aynı realist ve müşahedeci zihniyetle eserinde aksettirebilmektedir. O kuvvetli dikkatiyle çevresinde gördüğü herşeye âlaka gösterir. Gittiği bir ülkeyi coğrafi durumu, iklimi, şehirleri, binaları, sanat âbideleri, idarî teşkilâtı, halkının örf ve âdetle-

Bâbü'r'ün bir seyahatini tasvir eden minyatür
(British Museum-Londra, nr. 1920.10.1103)

ri, idarî teşkilâtı, halkının örf ve âdetleri, insanların karakterleriyle, nihayet bölgedeki bitki ve hayvanlara varıncaya kadar bütünü ile tanıtmaya çalışır. Fergana, Mâverâünnehir, Kâbil ve Hindistan *Bâbürnâme*'nin sayfalarında bütün bu özellikleriyle yerlerini almışlardır. Bîrûnî'den sonra başka hiçbir müellifin Bâbü'r kadar Hindistan'ı başarılı şekilde anlatamadığını söyleyenler bile vardır.

Bâbü'r'ün verdiği bu bilgiler kulaktan dolma, yahut şu bu kitaptan değil, onun bir tabiat âlimi gibi dağlar bayırlar doluşarak tabiat içindeki gözlemlerine, gittiği ülkelerde bizzat gördükleri ile yaptığı tahkik ve tesbitlere dayanmaktadır. Bu tarafları *Bâbürnâme*'yi, anlattığı diyarların tarihî coğrafya, nebat ve hayvanlar âlemi, etnografya, folklor ve medeniyet tarihi için başka kaynaklarda kolayca erişilemeyecek bilgilerin bir hazinesi yapar.

Bâbü'r'ün eseri daha XVII. yüzyılda d'Herbelot gibi Avrupa şarkiyatçılarınca tanınmış ("Babur ou Baber", *Bibliothèque Orientale, ou Dictionnaire Universel contenant généralement tout ce qui regarde la connaissance des peuples de l'Orient*, Paris 1697, s. 163), Nicolas Corneliszoon Witsen geniş ölçüde istifade ettiği *Bâbürnâme*'nin ayrıca çeşitli parçalarının

birçok baskıları yapılmış ve birçok dille-re çevrilmiş kitabında Felemenk diline tercüme etmiştir (*Noord en Oost Tartarye, ofte bondigh ontwerp van eenige dier landen, en volken, zo als voormaels bekennt zyn geweest*, Amsterdam 1692; *Noord en Oost Tartaryen: behelzende eene Beschryving van verscheidene Tartarsche en Nabuurige Gewesten, in die Noorder Oostelykste deelen van Azien en Europa*, 2. bs., Amsterdam 1785). *Bâbürnâme*'nin XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren çok daha iyi farkedilen değer ve önemi, onun dünyanın büyük kültür dillerine çevrilmesine yol açar.

XV. yüzyılın son yarısı ile XVI. yüzyılın ilk yarısının Orta Asya, Afgan ve Hindistan tarihi için orijinal bir kaynak olan *Bâbürnâme*, bütün bu zenginlik ve ehemmiyetinden başka edebiyat bakımından da başlı başına bir değer taşımaktadır. Konuşur gibi rahat ifadesindeki sadelik ve tabiiliğin yarattığı hususi güzellik, süse ve gereksiz kelime oyunlarına kaçmadan söylemek istediğini en az kelime ile canlandırmasını bilen yalın ifade kudreti, *Bâbürnâme*'yi sevimli ve okuyucuya yakın kılan meziyetlerinden biridir. Kullandığı sözlerin tek başına bütün bir Çağatay lehçesi lugatını kuracak kadar zengin kadrosu, olay ve varlıkların en belirleyici taraflarını yakalayan olgun ve çok güzel işlenmiş dili ile *Bâbürnâme* Çağatay edebiyatında nesrin şaheser seviyesine yükseldiği bir zirve olmuştur. *Bâbürnâme* üslûbunun bu tarafları ile Nevâî'nin nesrinden çok ileridedir.

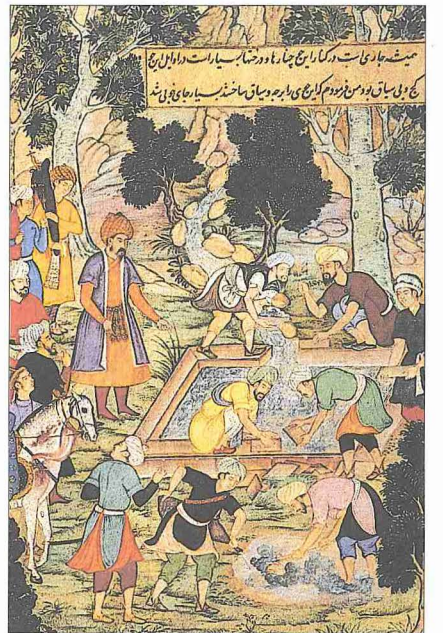
Hayatından alelade taraflarına dahi dokunmaktan çekinmeyerek açık kalplilik ve tevazu ile bahseden Bâbü'r'ü okuyan bir okuyucu kendisini, bir hükümdardan ziyade başından geçenleri ve gördüklerini tatlı tatlı hikâye etmekten zevk alan bir gönül ve sohbet ehliyle karşılaşmış gibi hisseder. Hazırlanış ve yazılış şekli de *Bâbürnâme*'nin tabiiliğine tesir etmiştir. Bâbü'r hâtıralarını fırsat buldukça çok defa etrafındakilere dikte ediyordu. Bu husus esere rötüşsüz bir konuşma dili kazandırmıştır.

Yalnız Türkçe bilenlerle sınırlı kalmayıp daha geniş bir okunma sahası bulması arzusu ile *Bâbürnâme*'nin daha XVI. asır içinde Doğu'nun yaygın ve müsterek edebiyat dili olarak Farsça'ya tercümeleri ortaya konulmuştur. Bunların en eskisi, Tahran'da Kütübhâne-i Salta-

natî'deki (nr. 671) Bâbü'r külliyyatı içindedir. Üzerindeki istinsah tarihine göre eser 931'de (1524-25) yani Bâbü'r'ün daha sağlığında tercüme edilmiştir. Bu bir satır arası tercümedir.

Bu tercümenin varlığının bilinmesinden önce Farsça ilk tercümesinin, Bâbü'r'ün maiyetinin ileri gelenlerinden Şeyh Zeyn tarafından yapıldığı zannedilegelmiştir. Abdülkâdir el-Bedâü'nî'nin, Zeyn'in *Vâkıât-ı Bâbü'rî*'yi tercüme ettiğine dair *Müntehabâtü't-tevârih*'indeki (I, 341; İng. trc. Ranking, I, 448) ifadesine bakılarak bu tercümenin onun *Tabakât-ı Bâbü'rî*'si olduğuna hükmedilmiştir. Gerçekte ise *Tabakât-ı Bâbü'rî*, *Bâbürnâme*'den tamamen ayrı bir eserdir. Daha sonra Pâyende Hasan Gaznevî ve Muhammed Kulî Mugulhisârî'nin Bihrûz Han'ın isteğiyle 1586'da başladıkları tercüme gelir. Bunu Ekber'in emriyle saray tarihçisi Abdülkâdir Bedâü'nî'nin istifadesi için Bayram Han'ın oğlu Abdürrahim Han'ın 1590'da meydana getirdiği tercüme takip eder. Bazıları minyatürlü birçok yazma nüshası bulunduğu gibi, *Bâbürnâme Mevsûm bi-Tüzük-i Bâbü'rî vü Fütûhât-ı Bâbü'rî* adıyla 1308'de (1890) Bombay'da basılan bu çok yaygın tercüme, John Leyden ve William Erskine'in Batı dilinde ilk *Bâbürnâme* tercümesi-

Bâbü'r'ün askerleriyle bir nehri geçisini tasvir eden minyatür

Bâbürnâme'de bir bahçenin Bâbü'r'ün nezâretinde tanzim edilmesini gösteren bir minyatür

ne (1826) esas olur, onların bu İngilizce tercümesine dayanılarak da Batı dilleriyle başka tercümeler meydana getirilir (Kaiser, 1828; Caldecott, 1844). Asıl Çağatayca metinden ilk tercüme ise İlminski'nin onu 1857'de basmasından sonra 1871'de Pavet de Courteille tarafından gerçekleştirilir (geniş bilgi için bk. C. A. Storey, *Persian Literature*, 1/1, 530-535; Rusça trc. Yu. E. Bregel, II, 828-838). Eser, üzerinde yirmi sene uğraşan Annette Sussannah Beveridge'in ardarda iki baskısı yapılan *The Baburnama in English*'i ile en güvenilir ilmî tercümesine kavuşur (1912-1921; 1922). *Bâbürnâme* ile ilgili hemen her meseleyi kuşatıp izah eden bu eserden sonra 1943-1946'da Reşit Rahmeti Arat tarafından Türkçe tercümesi yapılmış, onu da 1958'de Sali'e'nin Rusça, J. L. Bacqué-Grammont'un Fransızca tercümelemleri (1980; 1985) takip etmiştir. Ayrıca Urduca'ya da Mirza Nâsirüddin (1924) ve Reşid Ahtar Nedevi (1969) tarafından *Tüzük-i Bâbüri* adıyla çevrilmiştir.

Abdürrahim Han'ın, nüshaları yaygın Farsça *Bâbürnâme* tercümesiyle beraber Bâbüre etrafında Ekber zamanından itibaren saray ressamalarının başlattıkları bir minyatür geleneği doğmuştur. Hemen hepsinde Bâbüre'nün yüz benzerliği muhafaza edilen bu minyatürler, tercümenin bazı nüshalarında zengin bir koleksiyon teşkil edecek sayıdadır. Bunlardan tam olanlardan biri British Museum'da içinde doksan altı minyatür bulunan nüsha, diğeri de Yeni Delhi müzesindeki 1598 tarihli nüshadır. Moskova Şark Halkları Müzesi nüshasında mevcut altmış dokuz minyatür S. Tyulayev tarafından bir albüm halinde yayımlanmıştır (*Miniatiyuri Rukopisi Baburnama / Miniatures of Babur-Name*, Moskova 1960). British Museum'daki otuz iki minyatür de Hâmid Süleyman tarafından bir albüm halinde çıkarılmıştır (*Boburnoma Rasmlari*, Taşkent 1970).

Bâbürnâme 1519 ile 1530 yılları arasında kısım kısım meydana gelmiştir. 1509 ile 1519 arasındaki devreye ait metin kayıp durumda olduğundan onun ne zaman yazılmaya başlandığı bilinmiyor. Önceki yıllara ait olan taraflar sonradan kaleme alınan bir hâtıra şeklinde iken 1519 yılından itibaren hadiselerin günü gününe kaydedilmeye başlanması ile *Bâbürnâme* bir "günlük" halini alır. Hâtıra durumunda anlatılanların ince teferuata dayanması Bâbüre'nün hâfıza kuv-

vetini gösterebileceği gibi bunların evvelce tutulmuş notlardan istifade edilecek esere geçirilmiş olması da düşünülebilir. Bâbüre hâtıralarını bazan kâtiplerle dikte suretiyle yazdırmaktaydı, vakit bulduğunda da bunları gözden geçiriyordu. Yeni kısımları yazılarak ilerlemekte olan eserini istinsah ettirip karısı ve çocukları ile bazı dostlarına göndermekteydi. 935'te (1528) bir nüshasını Hoca Ubeydullah'ın torunu Hoca Kalan'a yollar. Ancak bugün bunlar elde değildir. Yakın zamanlara kadar 1700 yılı civarında istinsah edilmiş Haydarâbâd Sâlâr Jang Kütüphanesi nüshası mevcutların en eskisi olarak bilinmekteydi. Tahran Kütübâne-i Saltanatı'deki 931 (1524-25) tarihini taşıyan külliyyattaki *Bâbürnâme*'nin öğrenilmesiyle onun Bâbüre hayatta iken yazılmış bir nüshası ortaya çıkmış bulunmaktadır. *Bâbürnâme* oldukça yeni bir nüshası üzerinden ilk defa 1857'de İlminski tarafından yayımlanmış, bunu da A. S. Beveridge'in 1905'te yaptığı Haydarâbâd nüshasının faksimile neşri takip etmiştir. Mevcut nüshaların -Tahran'daki hariç- A. S. Beveridge ve G. F. Blagova tarafından topluca bir değerlendirilmesi yapılmıştır (bk. A. S. Beveridge, *Memoirs of Babur*, 1922, önsöz, s. XI-LVII ve bibliyografyada gösterilen diğer yazıları; G. F. Blagova, *K Vop-*

rosu o Podlinnosti Texta "Babur Name" po Kerovskomu Spisku, 1961; çeşitli ülkelerdeki yazmaları için bk., Herman, s. 165-166; İlminski neşrine esas olan nüsha için: W. D. Smirnov, *Manuscripts Turcs de l'Institut des Langues Orientales*, Saint-Petersbourg 1897, s. 142-144).

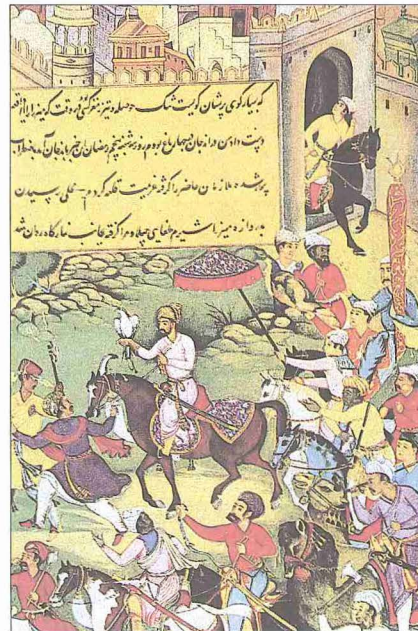
Atası Timur'un aslı kaybolup tahrif edilmiş Farsça tercümesi ortada olan *Melfûzât-ı Timuri* (*Tüzük-i Timuri*) adlı hâtıralarının eserine örneklik ettiği söylenen Bâbüre, *Bâbürnâme*'siyle kendi ailesinde bir hâtıra geleneği kurmuştur. Kızı Gülbeden'in *Hümdâyunnâme*'si, İmparator Nüreddin Cihangir'in *Tüzük-i Cihangiri*'si (bk. L. Varadarajan, "Jahangir the Diarist. An interpretation based on the "Tuzuk-i-Jahangiri", *Journal of Indian History*, *Golden Jubiles Volume*, 1973, s. 403-418) bu geleneğin birer eseri olduğu gibi Bâbüre'nün yeğeni Muhammed Haydar Mirza Duglat'ın hâtıralara dayanan kısımları ile *Târîh-i Reşidi*'sini de aynı daire içinde görmek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

A) *Bâbürnâme Neşirleri*. *Baber-Nameh Diagataice*, *Ad fidem codicis Petropolitani* editit N. İlminski, Kazan 1857; *The Bâbar-nâma, being the autobiography of the emperor Bâbar, the founder of the Moghul dynasty in India, written in Chaghatây Turkish; now reproduced in facsimile from a manuscript belonging to the late Sir Sâlâr Jang of Haydarâbâd, and edited with a preface and indexes by Annette S. Beveridge*, Leyden-London 1905; *Zahir Ad-Din Muhammad Bobur, Boburnoma* (nşr. Porso Şamsiev — Sodik Mirzaev), Taşkent 1960 (daha önceki 1948-49'da yapılan neşrinin gelişmiş şeklidir).

B) *Bâbürnâme Tercümelemleri*. John Leyden — W. Erskine, *Memoirs of Zehir-ed-din Muhammed Baber, Emperor of Hindustan, written by himself, in the Jaghatay Turki*, London 1828 (Abdürrahim Mirza'nın Farsça tercümesinden yapılmıştır); A. Kaiser, *Zehir-Eddin Muhammed Baber, Kaisers von Hindustan, Denkwürdigkeiten von ihm selbst im Dschagatai-Türkischen verfasst und nach der englischen Uebersetzung des J. Leyden und W. Erskine deutsch bearbeitet von A. Kaiser*, Leipzig 1828 (J. Leyden ve W. Erskine'nin İngilizce tercümesinden Almanca'ya); Caldecott, *Life of Baber, Abridged from the Memoires of Zehir-ed-din Muhammed Baber*, London 1844 (J. Leyden ve W. Erskine tercümesinin kısaltılmış şeklidir); A. Pavet de Courteille, *Mémoires de Baber (Zahir-ed-din Mohammed), Fondateur de la dynastie mongole dans l'Hindoustan. Traduits pour la première fois sur le texte djagatai*, Paris 1871, I-II (ilk defa Çağatayca metinden Batı dillerine yapılmış tercümedir); F. G. Talbot, *Memoirs of Baber, Emperor of India, First of the Great Moghuls, being an Abridgement with an Introduction supplementary notes, and some account of his successors*, London 1909; Sir Lucas King, *Memoirs of Zehir-ed-din Muhammed Bâbur,*

Bâbüre'ü avlanırken gösteren bir minyatür

Emperor of Hindustan, written by himself in the Chaghatai Turki and translated by John Leyden and William Erskine, annotated and revised, Oxford 1921 (J. Leyden ve W. Erskine tercümesinin gözden geçirilmiş ve notlarla zenginleştirilmiş yeni nesridir); *The Bâbur-nama in English. Memoirs of Bâbur. Translated from the original turki text of Zahiru'd-din Muham-mad Bâbur Pâdshâh Ghâzî* by Annette Susan-nah Beveridge, I, Ferghana 1912; II, Kabul 1914; III, Hindustan 1917; IV, London 1921; *Bâbur-Nâma: Memoirs of Bâbur* by Annette Susan-nah Beveridge, London 1922, I-II (2. bs.); *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, Vekâyi' Babur'un Hatıratı* (Doğu Türkçesi'nden çeviren Reşit Rahmeti Arat), Ankara 1943-1946, I-II; M. Salî'e, *Babur-name, Zapiski Babure*, Taşkent 1958 (S. Azimcanova'nın bir önsözü ile; indeks *Bâbürnâme*'de geçen yer isimlerini bugünkü karşılıkları ile göstermesi bakımından önemlidir.); Mirzâ Nâsireddin Haydar, *Tercüme-i Tüzük-i Bâburî*, Delhi 1924 (Urduca); Reşid Ahter Nedevî, *Tüzük-i Bâburî*, Lahor 1969 (Urduca); J.-L. Bacqué-Grammont, *Le Livre de Babur. Babur-Nama. Mémoires de Zahir-ruddin Muhammad Babur de 1494 à 1529*, Paris 1980; a.mlf., *Le Livre de Babur. Mémoires de premier Grande Moghol des Indes (1494-1529)*, Paris 1985 (şekil bakımından birincisinden farklı bir baskıdır).

C) Diğer Eserler ve Araştırmalar. Abdülkâdir el-Bedâünî, *Müntehab-ut-tevârih*, Calcutta 1865, I; a.mlf., *Muntakhab-ut-Tawârih* (trc. G. S. A. Ranking), Calcutta 1898, I; Ebû'l-Fazl el-Alamî, *Ekbernâme*, Calcutta 1886, I; a.mlf., *The Akbar nama of Abu'l-Fazl* (trc. H. Beveridge), London 1897, I; J. Klapproth, "Notice du Bâbour-Nameh", *JA*, IV (1824), s. 88-99, 129-137; F. Teufel, "Bâber und Abu'l-Fazl", *ZDMG*, XXXVII (1883), s. 141-187; W. Erskine, *A History of India Under the Two First Sovereigns of the House of Taimur, Baber and Humâyun*, London 1854, I, 522-525; A. S. Beveridge, "Notes on the MSS of Turki Text of Babar's Memoirs", *JRAS* (1900), s. 439-480; a.mlf., "Anfrage nach dem Verbleib eines verlorenen MS des Babarnama", *ZDMG*, LVIII (1904); a.mlf., "The Haydarabad Codex of the Babar-nama of Wâqî'at-i-Bâbari of Zahiru-d-din Muhammad Bâbur, Barlâs Turk", *JRAS* (1905), s. 741-765; (1906), s. 79-93; a.mlf., "Further Notes on the Babar-nama MSS The Elphinstone Codex", *JRAS* (1907), s. 131-144; a.mlf., "The Bâbarnama. The Material now available for a definite text of the book", *JRAS* (1908), s. 73-98; a.mlf., "The Bâbarnama: Dr. Kehr's Latin Version, and a new letter by Bâber", a.e., s. 828-831; a.mlf., "The Bâbarnama description of Farghana", *JRAS* (1910), s. 111-128; a.mlf., "The Bâbarnama. A passage judged spurious in the Haydarabad manuscript", *JRAS* (1911), s. 65-74; a.mlf., "Notes on the Babur-nama", *JRAS* (1914), s. 440-451; a.mlf., "Further Notes on Baburiana, 1. The Identity of the Bukhâra Bâbur-nâma", *JRAS* (1923), s. 75-82; H. Beveridge, "Was 'Abdu'r-Rahim the translator of Babar's memoirs into Persian", *Imperial and Asiatic Quarterly Review* (3rd series 10, London 1900), s. 114-123, 310-317; a.mlf., "The Bâbarnâma Fragments", *JASB*

(new serie 4, 1908), s. 39-41; a.mlf., "An Obscure passage in Babar's Memoirs", *JRAS* (1910), s. 882-883; a.mlf., "A Passage in the Turki Text of the Bâbarnâmah", *JASB* (new serie 6, 1910), s. 221-226; a.mlf., "A dubious passage in the Ilminsky edition of the Baburnâma", *JASB* (new serie 7, 1911), s. 5-7; a.mlf., "An Obscure quatrain in Babur's Memoirs", *JRAS* (1917), s. 830-834; Lucien Bouvat, "Essai sur la civilisation Timouride", *JA*, CCVIII/2 (1926), s. 238-241; Browne, *LHP*, III, 452-459; Storey, *Persian Literature*, I/1, 529-535; a.mlf., *Persidskaya Literatura, Bio - bibliografiçeskij Obzor* (Ruşça'ya genişletilmiş ilâveli trc. Yu. E. Bregel), Moskva 1972, II, 828-838; M. Fuad Köprülü, "Babur", *İA*, 1943, II, 184-186; S. N. Sen, "A Note on the Alwar manuscript of Wâqî'at-i-Bâbari", *IC*, XIX/3 (1945), s. 270-271; A. Bausani, "L'India vista da due grandi personalita musulmane: Bâber e Birûni", *Al-Biruni Commemorative Volume*, Calcutta 1951, s. 53-76; V. Zohidov, "Bobirning Faoliyati va Adabiy-İlmiy Merosi Hakida", [Bâbur, *Bobir-noma* (nşr. P. Samsiev — S. Mirzaev) içinde], Taşkent 1960, s. 5-52; H. Hasanov, *Zahiriddin Bobir: Sayêh va Olim*, Taşkent 1960; Salohaddin Camolov, "Bobirnama'da Peysaj", *Şark Yulduzi*, XXIX/3, Taşkent 1961, s. 126-133; G. F. Blagova, "K Voprosu o Podlinnosti Teksta 'Babur-Name' po Kerovskomu Spisku", *KSIV* (1961), s. 85-105; a.mlf., "K istorii Izuçeniya 'Babur - Name' v Rossii", *Tyurkologičeskij Sbornik*, Moskva 1966, s. 168-176; a.mlf., "Kutadgu Bilig", 'Babur-Name', Metodika Istoriiko - Linguistiçeskogo Sopostavleniya", *ST*, nr. 4 (1970), s. 32-39; a.mlf., "Andijanskiy Govor Po Materialam 'Babur-Name' (Rubej XV-XVI Vekov) i Sovremennim Dialektologičeskim Opisaniyam", *ST*, nr. 3 (1977), s. 67-76; N. D. Mikluho-Maklay, "Handemir i Zapiski Babura", *Tyurkologičeskije İssledovaniya*, Moskva - Leningrad 1963, s. 237-249; J. Eckmann, "Die Tschaghataische Literatur", *Ph.TF*, 1964, II, 373-376; N. M. Mollaev, *Uzbek Adabiëti Tarihi*, Taşkent 1965, s. 660-667; Jean-Paul Roux, "Recherche des Survivances Pré-Islamiques dans les Textes Turcs Musulmans: Le 'Bâbur-Nâme'", *JA*, CCLVI/2 (1968), s. 247-261; A. Bombaci, *Storia Della Letteratura Turca*, Milano 1963, s. 143-162; a.mlf., *Histoire de la Littérature Turque* (trc. I. Mélikoff), Paris 1969, s. 135-151; H. F. Hoffman, *Turkish Literature*, Utrecht 1969, I/1-3, s. 163-173; Banarlı, *RTET*, I, 520-521; "Bobirnama", *Uzbek Sovet Ençiklopediyası*, Taşkent 1972, II, 295-297; "Bobirnama Miniatiyura (Rasm)ları", a.e., s. 297; Krunachandra Jena, *Babumama and Babur*, Delhi 1978; Hamid Süleyman, "Bâbürler Devri Minyatür Sanatı" (trc. Haver Aslan), *TDA*, nr. 19 (1982), s. 199-213; Surup, "Babur", *Historians of Medieval India*, Prakashan 1982, s. 103-110; S. A. Azimcanova, "Babur-nama" i Ego Avtor, *Voprosi İstorii* (1983), s. 103-109; T. I. Sultanov, "Zapiski' Babura Kak İstoçnik Po İstorii Mogolov Vostoçnogo Turkestana i Sredneyi Azii", *Tyurkologika* 1986. *K Vos'mi desyatiletiiyu Akademika A. N. Kononova*, Leningrad 1986, s. 253-267.

BÂBÜSSAÂDE

(باب السعادة)

İstanbul'da

Topkapı Sarayı denilen

Sarây-ı Cedîd'in üçüncü kapısı.

Bâbüssaâde, büyük saray manzumesi içinde padişahın özel ikamet yeri olan Enderûn-ı Hümâyun'un girişini teşkil eder ve birçok törenin yapıldığı ikinci avludan üçüncü avluya geçişi sağlar. Gösterişli bir mimariye sahip olan bu methale Akağalar Kapısı veya Arz Kapısı da denilmiştir. Kapı iki avluyu ayıran duvarın önündeki revakın gerisinde yer alır. Esasının Fâtihten Sultan Mehmed devrine ait olduğu tahmin edilmektedir. Sonraları kapının tam önündeki dört sütun kaldırılarak buraya yeni bir biçim verilmiştir.

Bâbüssaâde'nin görünüşünün değiştirilmesi Sultan I. Abdülhamid devrinde (1774-1789) olmuştur. Kapı kemerinin üstünde yer alan on beş beyitlik manzum kitâbedeki mücevher tarihe (bk. TARİH DÜŞÜRME) göre bu değişiklik 1188'de (1774-75) yapılmıştır. Bunun üstünde de Sultan II. Mahmud'un hattı ile besmele-i şerife ve kemerin kilit taşında Râkım Efendi tarafından çekilmiş Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır. Çifte kapı halinde olan Bâbüssaâde'nin sağ tarafında uzanan mekân Bâbüssaâde Ağası Dairesi, soldaki ise Akağalar Koğuşu'dur.

Bâbüssaâde, bütün Osmanlı tarihi boyunca yeni padişahların cülûs törenlerine sahne olmuştur. Hava şartları ne olursa olsun taht bu kapının önüne konulmuş ve padişah olacak şehzade bu kapıdan geçerek tahta oturmuştur. Bu şekilde resmen sultanlığı ilân edilmiş, devlet ile gelenleri de kendisine burada biat etmişlerdir. Burada cülûs töreni yapılan son padişah VI. Mehmed (Vahdeddin) olmuştur. Bayramlarda ise yine bu kapının önüne "bayram tahtı" adı verilen taht konuluyor ve hünkâr tebrikleri burada kabul ediyordu. Bu törenin Abdülaziz'in saltanatının ilk yıllarına kadar devam ettiğini Abdurrahman Şeref Bey yazmaktadır. Savaş zamanlarında ise padişahın, "sancak-ı şerif"i serdar olan başkumandana burada teslim etmesi usulündü. Muhafaza edildiği yerden özel törenle çıkarılan sancak, Bâbüssaâde'nin önünde günümüzde de mevcut olan belirli bir yere dikilirdi. Sancak gönderinin yere çakıldığı yuvanın üstü bir mermer ile kapalı durmaktadır. Yeniçerilerin 1826'da son ayaklanmalarında san-